

BİNİR GECE MASALLARI'NDA KADIN

Aysel ERGÜL*

The Woman in the Thousand and One Nights

The Thousand and One Nights, the world-famous collection of fairy tales, adventurous, legends, moralistic anecdotes, fables and love stories. It is one of the rare works that show every phase of the medieval eastern life. The story of Shahrazâd and Shahriyâr forms the frame of the tales. Within this frame, which opens and closes the work, are embedded numerous stories of differing narrative genres and styles. The Thousand and One Nights is highly appreciated for it carries various and colorful types of women of that age to our modern world.

The work draws a great deal of portraits of the women from different social conditions and ethnic classes. As is known Shahrazâd is the narrator of the tales and it is obvious that the effective nature of the heroine Shahrazâd in the frame story is reflected to the heroines of the other tales in the book. Therefore it is not surprising that vigorous female types manipulate the other characters and true events skillfully in the tales. The originality of the work results from many features one of which is the brilliant mixture of reality and illusion.

.....

Binbir Gece Masalları'nda Kadın

Arap edebiyatının en tanınmış eserlerinden biri olan Binbir Gece Masalları'nın tarihi ve kökeni günümüze değin tartışma konusu

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üni. Fen-Ed. Fak. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

olmuştur. O, çeşitli dönemler ve mekânları kapsayan bir masallar koleksiyonudur. Kitabın çerçeve hikâyesini oluşturan Şehrazâd ile Şehriyâr'ın hikâyesini içine çok sayıda farklı masal türleri yerleştirilmiştir.

Bizim asıl konumuz Binbir Gece Masalları'nda kadının konumu olmasına rağmen biz, farklı dönemlerin ve kültürlerin ürünü olan masalları kapsayan bu kitabın günümüze ulaşmaya kadar katetmiş olduğu tarihi aşamalara, oluştuğu ve olgunlaştığı dönemlere temas etmemizin yerinde olacağı görüşündeyiz. Kanaatimizce bu tarihi yolculuk, aynı zamanda Binbir Gece Masalları'nın baş kahramanlarından biri olan kadının konumunu zihnimizde daha iyi canlandırılmaya yardımcı olacaktır. Zira masalların geçirmiş olduğu bu tarihi aşamalar aynı zamanda özellikle kadın kahramanların masal hayatı içerisinde katetmiş olduğu yoldur.

Birbirine bağlı masallardan oluşan bir Arap masalları derlemesi olan Binbir Gece Masalları'nın kaynağının İran ve Hindistan olduğu zannedilmektedir. Doğu kültürünün gelişmesinin karakteristik bir dönemini ortaya çıkışıyla sergileyen bu kitabın meydana gelişi hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır.²

XIX. yüzyılın başında Binbir Gece Masalları'nın kökeni konusunda zorlu ve temelli tartışmalar ortaya konulurken tanınmış Arap edebiyatı alimlerinden Fransız edebiyatçı Sylvestere de Sacy bu konuyu ilk olarak ele alan ve bilimsel bir şekilde araştırmaya başlayan kişi olmuştur.³

Ünlü Hollandalı alim M. I. Gerhardt'ın ve bu masalları inceleyenlerin belirttiğine göre araştırmacılar, şimdiye kadar bu masalların tarih sınırlarının belirlenmesinde ve onu oluşturan masal tabakalarının takibinde belli bir görüşe varamamışlardır. Çünkü kitabın ilk nüshaları elimize ulaşmamıştır. Bu masalların eski çağlardan beri

*Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üni. Fen-Ed. Fak. Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Çerçeve hikâye için bkz. *Elf Leyle ve Leyle*, Matbaatu'l-Âmiretu'l-Osmâniyye, ikinci baskı, h.1308, I, 2-6.

2 J.Oestrup, "Binbir Gece", *İslam Ansiklopedisi* (İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, II, 616; "Binbir Gece Masalları", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Gelişim Yayınları, III, 1650.

3 J.Oestrup, "Binbir Gece", II, 616; Ahmed Hasan ez-Zeyyât, "Elf Leyle ve Leyle. Târîhu Hayâtihâ", *Mecelletu'l-Mecma' 'İlmi'l-'Arabî*, Dumeşk, 1932, sayı:3-4, XII, 206.

varolduğunu bize kanıtlayan bulgular yalnızca IX., X. ve XII. yüzyıl yazarlarının eserlerinde bu kitap hakkında bulunan dağınık bilgilerdir.⁴ Binbir Gece'den ilk defa bahseden tarihçi el-Mes'ûdî (ölm.957) *Murûcu'z-Zehab* adlı kitabında İrem Zâti'l-İmâd'ın haberlerinden bahsederken şöyle demektedir: " *Bu haberler (hikâyeler), rivayetlerini meliklere anlatan kişilerin düzenledikleri uydurma hurafelere dayanmaktadır. Haberlerin (hikâyelerin) tarzı Farsça, Hintçe ve Rumca'dan bize aktarılan ve tercüme edilen kitapların tarzı gibi, yazım tarzı ise Hezâr Efsane adlı kitap gibidir. Bunun Farsça'dan Arapça'ya yorumu Elf Hurafe olup. Farsça'da hurafeye efsane denilir. İnsanlar bu kitabı Binbir Gece olarak adlandırmışlardır. Bu kitap melik, veziri, vezirin kızı Şîrzâd ve onun cariyesi Dînâzâd'ın hikâyesidir...* " 5

Görüldüğü gibi el-Mes'ûdî, Binbir Gece Masalları'nın temelinde Hezâr Efsane'nin bulunduğunu ve dolayısıyla bu masalların Hint-Fars kökenli olduğunu kabul etmektedir. Yeri gelmişken şunu da belirtmek gerekir ki, el-Mes'ûdî'nin Şîrzâd ve Dînâzâd olarak zikrettiği kızların isimleri, Binbir Gece Masalları'nda ve pek çok kaynakta Şehrazâd ve Dünyâzâd olarak geçmekte ve el-Mes'ûdî'nin Dünyâzâd'ı, Şehrazâd'ın cariyesi olarak göstermesine rağmen Binbir Gece Masalları'nda Şehrazâd'ın kızkardeşi olarak geçmektedir.

Binbir Gece Masalları, zamanında el-Mes'ûdî'den sonra gelen İbnu'n-Nedîm (ölm.965)'in de dikkatinden kaçmamıştır. *el-Fihrist* adlı eserinde şöyle söylemektedir:

"*Hurafeleri ilk olarak tasnif eden, onları kitap haline getiren, onları hazinelere koyan ve onların bazılarını hayvanların diline aktaranlar eski Farslardır. Sonra Fars hükümdarlarının üçüncü sülâlesi olan Eşkaniler bu işle çok ilgilenmişler, sonra bu iş Sasani hükümdarlarının döneminde daha da genişlemiş, Araplar onu (hurafeler kitabını) Arapça'ya çevirmişler, fesahat ve belagatçiler onu incelemiş, düzeltmeler yapmış, güzel bir yazıyla yazmış ve onu eski tarzına benzer*

4 M. I. Gerhardt, *The Art of Story-Telling A Literary Study of the Thousand and One Nights*, Leiden, 1963 (Rusça'ya çev: A. I. Matveyeva, *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, Moskova, 1984, s.13. Adı geçen Rusça kitaptan, makalemizde faydalandığımız kısımları Türkçeye çev: Doç. Dr. Rıza HALILOV)
5 Ebi'l-Hasan Ali b.el-Huseyn el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zehab ve Me'âdini'l-Cevher*, Beyrut, 1966, (II. baskı), II, 251.

bir şekilde kitap haline getirmişlerdir. Bu tarzda yapılan ilk kitap Hezâr Efsane olup, manası Bin Hurafedir... " 6

İbnu'n-Nedîm de el-Mes'ûdî gibi bu masalların Arap asıllı olmayan bir kökene bağlandığını belirtmekle beraber hurafelerin tasnifinde eski Farsları daha ön plana çıkartmakta ve el-Mes'ûdî'den farklı olarak masalların Hint kökenine temas etmemektedir.

Binbir Gece Masalları'nın Arap araştırmacılarından biri olan Hasan ez-Zeyyât, el-Mes'ûdî ile İbnu'n-Nedîm'in Binbir Gece Masalları'nın, Farsça bir kitap olan Hezâr Efsane adlı kitaptan aktarıldığı ve mevzusunun bir melik ile Şehrazâd ve Dünyâzâd adlı iki kızın etrafında döndüğü konusunda hem fikir olduklarını belirtmektedir.⁷ Ancak kızların sosyal statüleri hakkında bu ikisi arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır.⁸

Hasan ez-Zeyyât araştırmacıların, Binbir Gece Masalları'nın aslı konusundaki görüş ayrılıklarını ele almıştır. Onun ifade ettiğine göre, bu görüşler içinde düşüncesi en çok tercih edilen grup, kitabın giriş kısmındaki ilk masal ile bazı asıl masalların (kanaatimizce ez-Zeyyât asıl masallar deyince, Hezâr Efsane'deki masalları kastetmektedir.) Hint kökenli olduğu görüşündedir.⁹ Bu görüş ise Binbir Gece Masalları'nın Hint masallarıyla olan konu, metod ve üslup benzerliği üzerine kurulmuştur. Konu yönünden, Melik Şehriyâr ve kardeşinin hikâyesi *Katha Sarit Sagara* adlı Hint masallarına benzemektedir. Metod yönünden ise Binbir Gece'deki bazı masalların çerçevesi, masalları iç içe sokma ve bir masaldan başka bir masal üretme Hint masal tarzının özelliklerinden biri olup *Mahabharata* ve Kelile ve Dimne'nin aslı olan *Pañçatantra* adlı Hint masallarında aynı durum gözlenmektedir. Çünkü Hint edebiyatının masal anlatma geleneğinde masal anlatmaya teşvik eden birinci sebep, ne yaptığını bilmeyen düşüncesiz bir kişiyi yapmak istediği kötü şeyden alıkoymak ve acele verilen kararların önünü almak için fırsat ve vakit kazanmaktır. Bu metoda Binbir Gece'de fazlasıyla rastlanılmaktadır. Üslup yönünden aralarındaki benzerliğe gelince Hintli masal anlatıcısının genellikle: "*Bunu yapma, yoksa falancanın başına gelen senin de başına gelir.*" şeklinde bir ifade kullanması, bu söz

6 İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Mısır, tsz., s.422.

7 "Elf Leyle ve Leyle. Târîhu Hayâtihâ", sayı:3-4; XII, 205.

8 Bu konu hakkında bkz. *Mur'ûcu'z-Zehab*, II,251; *el-Fihrist*,s.422-423.

9 "Elf Leyle ve Leyle. Târîhu Hayâtihâ", sayı:3-4, XII, 207.

üzerine onu dinleyen kişinin: " - *Bu nasıl olmuş?* " diyerek sorması ve masal anlatıcısının bu soru üzerine masala başlaması şeklindeki aynı üslup tarzı *Binbir Gece Masalları'nda* kullanılmış ve masallar " - *Bu nasıl oldu?*" cümlesiyle başlamıştır. Bu grup kendi görüşünü bazı masallar üzerinde uygularken bir grup masalın hiç şüphesiz Fars kökenli olduğu sonucuna varmışlardır. Masalların kökeni hakkında görüş ileri süren diğer bir grup ise kitabın tümünün Fars kökenli olduğunu ileri sürmüştür. Bunlardan biri olan Goeje, *Binbir Gece'nin* çatısıyla bir Yahudi kızı olan Esther hikâyesi arasında bir bağ kurmak istemiştir.¹⁰ Kaynaklarda, *Binbir Gece Masalları'nın* Hint-Fars kökenli masalları içeren *Hezâr Efsane* adlı, h. III. yüzyılda Pehlevi'den Arapça'ya "*Bin Gece*" adıyla tercüme edilen kitabın çekirdeğinden geldiği belirtilmektedir.¹¹

Binbir Gece Masalları'nın kökeni konusunda yapılan araştırmalar ve değerlendirmeler genel olarak yukarıda adı geçen el-Mes'ûdî ile İbnü'n-Nedîm'in bu konuyla ilgili olarak verdikleri bilgilerin ötesine geçememiştir. Bununla birlikte bazı kaynaklarda, *Binbir Gece'nin* kökeni ve edebi tarihi hakkında yapılan bütün tartışmalara rağmen bu gün, masalların kökeninin Hindistan olduğu görüşünün terkedildiği ve dünyaca tanınan bazı folklor motifleri hariç *Binbir Gece Masalları'nın* Arap ve İran asıllı olduklarının kabul edildiği, ancak bazılarının, masalların çerçevesini oluşturan baş hikâyeyi Doğu Hindistan masallarına dayandırdıkları belirtilmektedir.¹²

Söylenildiği gibi çeşitli masalları içeren bu kitabın yalnızca kökeni konusunda değil, aynı zamanda *Binbir Gece Masalları* olarak adlandırılması konusunda da günümüze kadar çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.¹³ *Binbir Gece'de* ki *bir* rakamı fazlalığı hakkında Gildemeister, Arapların çift sayıları uğursuz saydıkları şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Ancak Hasan ez-Zeyyât bunun tuhaf bir iddia olduğunu, tarih ve edebiyatlarında bu görüşü destekleyecek bir şey görmediğini, zira bu kitabın iki asırdan daha fazla bir süre *Bin Gece* olarak

10 Masalların kökeni konusunda ayrıntılı bilgi için bkz "Elf Leyle ve Leyle. Târîhu Hayâtihâ", sayı:3-4, XII, 207-208; J. Oestrup, "Binbir Gece", II, 617-619; Abdülhakîm Hassân, "Rihletü Kitâbi "Elf Leyle ve Leyle"" , *Havliyyâtü Kulliyeti Dâri'l-'Ulûm*, Kahire, 1970-1971, s.158-161.

11 J. Oestrup, "Binbir Gece", II, 617; "Elf Leyle ve Leyle. Târîhu Hayâtihâ", sayı:3-4, XII, 207.

12 D.B Macdonald, "Binbir Gece", *İslam Ansiklopedisi*, II, 622.

13 Bu konu hakkında bkz. "Rihletü Kitâbi "Elf Leyle ve Leyle"" , s.165.

isimlendirildiğini ifade etmektedir. Ona göre gece sayısının binbir olması, olgunluğu ifade etmek içindir. Çünkü bin sayısı, bu kitaba oranla tamlik ifade eden bir sayıdır. Ancak onun üzerine bir eklendiğinde olgunluk derecesine ulaşılmış olur. Olgunluk ise, tamlığın üzerinde bir derecedir.¹⁴

Öte yandan adı her ne kadar Hezâr Efsane (Bin Efsane) olsa da onun, tam bin adet masal ihtiva etmediği ve bu sayının yalnızca çokluğu gösterdiği belirtilmektedir.¹⁵

Diğer taraftan, yabancı kaynaklı bir masalı yerli bir çerçeveye yerleştirmeyi bilen Arap masalcıları, Hezâr Efsane'den alınan bu temele Arap kimliği kazandırmış, bu masallara bir çok ilaveler yaparak onları sayıca çoğaltmışlardır. Farklı dönemlerde bu masallara katkıda bulunan yazarları ve masalcıları tesbit etmek mümkün değildir.¹⁶ Bir kültür mozaiki görünümünde olan masalların geçtiği yerlerin çeşitliliği, üslup farklılıkları, halk dili tabirlerini ihtiva etmesi ve gramer hataları taşınması gibi özelliklerden bunların tek bir yazarın kaleminden çıkmadığı anlaşılmaktadır.¹⁷

Binbir Gece olarak adlandırılan bu masallar dizisi şimdiki şeklini alıncaya kadar çeşitli merhalelerden geçmiş ve bir çok ilavelerle zenginleşmiştir. XV. yüzyıla kadar artık üç masal materyalinden oluştuğu kesinleşen Binbir Gece Masalları üç tabakaya ayrılmaktadır:

1-) Arapça'ya çevrilmiş ve apaydın bir şekilde Hint unsurları ihtiva eden bir kaç Fars masalı ve Fars kökenli masal materyali temelinde doğrudan doğruya Arapça olarak yazılmış bir kaç Arap masalı.¹⁸

2-) Bağdat ve çevresinde yazılmış çok sayıda farklı hacimli masallar. Bu tabaka, Arapların hayatından alınmış lüks hayatla dolu olan aşk masallarından oluşmaktadır. Orta tabaka hayatını özellikle tüccar tabakasını gerçekçi, tatlı bir üslupla dile getirir. Masallar, efsanevi ve harikahı olan şeylerin ve eski iyi zamanların ortak sembolü haline gelen Harun er-Reşid'in adı etrafında döner ve onun dönemindeki Bağdat medeniyetini güçlü bir hayal gücü ile tasvir eder.

3-) Mısır'da yazılan ilave masallardır. İfritler , tılsımlar ve sihirle dolu olan bu masal tabakası, tabakaların en genişidir. Macera, savaş, hilekârlık,

14 "Elf Leyle ve Leyle. Târîhu Hayâtihâ", sayı:3-4, XII, 215.

15 J.Oestrup, "Binbir Gece", II, 620.

16 J.Oestrup, "Binbir Gece", II, 620; "Binbir Gece Masalları", *Büyük Larousse*, III, 1651.

17 Veli Ulutürk, "Binbir Gece", *İslam Ansiklopedisi (TDV)*, İstanbul, 1992, VI, 181.

18 *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.13.

hırsızların maceraları, ibret verici vb. konular etrafında dönen masallar bulunmaktadır. Bu tabaka Arap hikâyeleri, islami gelenekler, Yahudi hikâyeleri ve firavun efsanelerinden oluşmaktadır.¹⁹

M.I.Gerhardt, herhangi bir masalı bu veya şu tabakaya dahil etmenin çoğu zaman mümkün olmadığını, öyleki bazı masalların, Mısır kökenli olmadığı halde Mısır'a ait özellikler taşıdığıni belirtmektedir.²⁰

Öte yandan M. I. Gerhardt'ın ifade ettiğine göre, yaklaşık olarak IX. yüzyıldan (hemen hemen X.y.yıldan) başlayarak XVIII. yüzyılın sonlarına kadar bu masallar dizisi periyodik olarak yenilenmiş ve genişlemiştir. Kitabın düzenlenmesi için yapılan çalışmalar uzun süre almış. Bunlara rağmen kitap son şekline kavuşamamıştır. Dolayısıyla son şeklini almış ve sınırları belirleyici çizgilerle çizilmiş bir Binbir Gece Masalları yoktur. Yazmaları²¹ ve ilk Arapça baskıları konularına göre farklılık göstermiş ve aynı masallar, çoğu zaman farklı varyantlarla sunulmuştur. Ancak bu yazmalar ve baskılar nasıl olursa olsun bunlar, Binbir Gece Masalları olarak adlandırılan muhteşem masallar dizisini oluşturmuşlardır.²²

Avrupa okurları Binbir Gece Masallarıyla ilk defa XVIII. yüzyılın başlarında Antoine Galland (1646-1715) 'ın *Les Mille et une Nuits* (Paris,1704-1717,12cilt) adlı Fransızca çevirisi²³ vasıtasıyla tanışmıştır. Bu çevirinin yaklaşık olarak yarısı Suriye yazmasına, diğer bölümü ise yazma ve şifahi olan muhtelif kaynaklara dayanmaktadır.

19 Bu üç masal tabakası hakkında bilgi için bkz. J.Oestrup, "Binbir Gece", II, 619; *İskusstvo Povestvovaniya Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.13; "Elf Leyle ve Leyle. Târîhu Hayâtihâ", sayı:3-4, XII, 208-212; "Binbir Gece Masalları", *Büyük Larousse* III, 1651; "Rihletu Kitâbi "Elf Leyle ve Leyle"", s.162-165.

20 *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.14.

21 Binbir Gece Masalları'nın yazmaları hakkında bilgi için bkz. "Elf Leyle ve Leyle. Târîhu Hayâtihâ", sayı:5-6, XII, 289; Ziyat Akkoyunlu, "Binbir Gece Masalları ÜzerindeYapılan Çalışmalar ", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara, 1979-1983, XVII-XXI/1-2, 2-3; David Pinault, *Story- Telling Techniques in the Arabian Nights*, E.J. Brill., Leiden, 1992 (Bu kitabın bir bölümü, Hasenet 'Abdi's-Semî' tarafından "Medhal ilâ Elf Leyle ve Leyle", adıyla Arapça'ya çevrilmiştir. *Fusûl* (Mecellelu'n-Nakdi'l-Edcabi), Kahire, 1994, sayı:4, XII, 33-35.

22 *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.14.

23 Galland'ın çevirisi hakkında bilgi için bkz. D. B. Macdonald, "Binbir Gece", II, 620-621; *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.68-69; Enno Litmann, "Alf Layla wa Layla", *EI2* (Ing.), E.J. Brill Leiden, 1960, I, 359; "Binbir Gece Masalları Üzerinde Yapılan Çalışmalar", XVII-XXI/1-2, 1-2 ve 4-5; "Rihletu Kitâbi "Elf Leyle ve Leyle"", s.167;

Daha sonraları yapılan İngilizce, Fransızca ve Almanca çeviriler, XIX. yüzyılın ilk yarısında yapılan ilk Arapça baskılara dayanmaktadır.²⁴

Edward William Lane (I-III cilt, London, 1839-1841), John Payne (I-IX cilt, London, 1882-1884) ve Richard Burton (I-XVI cilt, London, 1885-1888) Binbir Gece Masalları'nı İngilizce'ye çevirmişlerdir. Enno Litmann ise bu masal külliyyatını bilimsel bir anlayışla Almanca'ya çevirmiştir (I-VI cilt, Leipzig, 1921-1928).²⁵ Binbir Gece Masalları Türkçe'ye ilk kez, Abdulmecit zamanında Ahmed Nazif Efendi tarafından ağır bir dille tercüme edilmiştir (1.baskı 4 cilt, 2.baskı 6 cilt). Daha sonraki dönemlerde ise Batı'da yapılmış olan çevirilerden alınarak Türkçe'ye çeviriler yapılmıştır.²⁶

Binbir Gece Masalları'nın ilk Arapça baskıları şunlardır:

1-)Calcutta I baskısı (1814-1818). İki cilt olan bu baskıya ilk 200 gecenin Calcutta baskısı denilmektedir.

2-)Bulak baskısı (1835). İki cilt.

3-)Calcutta II ya da Macnaghten (MN) baskısı (1839-1842). Dört cilt olarak basılmıştır.

4-)Breslau baskısı (1825-1838). On iki cildir. Bunun sekiz cildi Maximilian Habicht tarafından, devamı ise Fleischer tarafından dört cilt olarak (1842-1843) basılmıştır.²⁷

M. I. Gerhardt'ın belirttiğine göre bunlardan birincisi (Calcutta I), Doğu grubu olarak adlandırılan el yazmasına dayanır. Bu grup, bize ulaşan "varyantların" en eskisini oluşturmaktadır. O, az sayıda masallardan meydana gelmektedir. İkinci ve üçüncü maddelerdeki baskılar, kitabın çağdaş şeklini temsil etmektedirler. En son masallar ilave edildikten sonra XVIII. yüzyılın sonuna doğru Mısır'da ortaya çıkan ve çok sayıda masalları ihtiva eden bu çağdaş şekil ikinci ve üçüncü maddelerdeki baskılarla temsil edilmiştir. Kitabın bu sonuncu şekli

²⁴Iskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi", s.14.

²⁵Avrupa dillerine yapılan çevirileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Iskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi", s.69-80 ve s.87-104; "Alf Layla wa Layla", I, 360; D. B. Macdonald, "Binbir Gece", II, 622-624; Sandra Naddaff, "Thousand and One Nights", Dictionary of the Middle Ages, Newyork, 1989, XII, 51. "Binbir Gece", İslam Ansiklopedisi (TDV), VI, 181.

²⁶"Binbir Gece Masalları", Büyük Larousse, III, 1651.

²⁷D. B. Macdonald, "Binbir Gece", II, 622-623; Carl Brockelmann, (G.A.L., Suppl.) Geschichte Der Arabischen Litteratur zweiter Supplementband, E.J.Brill, Leiden, 1938, II, 60; Iskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi", s.15; "Elf Leylc ve Leyle. Târîhu Hayâthîâ", sayı:5-6, XII, 289-290.

genel olarak *Zotenberg'in Mısır Redaktesi* (Zer) olarak adlandırılır.²⁸ Bazı kaynaklarda ise bu eserin adı *Zotenberg'in Mısır Nakli* (ZMN) olarak geçmektedir. ²⁹

Bunun yanı sıra yine M. I. Gerhardt, Bulak baskısında *Zer*'in tam metninin verildiğini, ancak bundaki bazı masalların kısaltıldığını belirtmektedir. Edwad William Lane, Max Henning ve Mardrus'un çevirileri Bulak baskısından yapılmıştır.³⁰ Calcutta II baskısı da *Zer*'in tam metnini ihtiva etmesinin yanı sıra Calcutta I ve Breslau baskılarından da alıntılar vardır.³¹

Binbir Gece Masalları'nın el yazmaları hakkında da şunu söylemek gerekir ki, bu konuda araştırma yapan Muhsin Mehdi, Binbir Gece Masalları'nın Suriye ve Mısır olmak üzere iki ana el yazması grubunun bulunduğunu kanıtlamıştır.³²

Binbir Gece Masalları'nda gerçekleşen olayların odak noktasında kadının bulunmasından dolayı onun, bu masalların baş kahramanı olduğunu ve ana temasını oluşturduğu söylenebilir. Zira bu masalların çerçeve hikâyesini oluşturan Melik Şehriyâr ile Şehrazâd'ın hikâyesinde Şehrazâd, ülkesindeki kadın katliamı felaketini önleyen zeki bir baş kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hikâyede:

Eski zamanlarda Şehriyâr ile Şahzaman adlı iki hükümdar kardeş eşleri tarafından aldatılırlar. Bu olay üzerine iki kardeş bütün kadınların sadakatsiz olduğuna inanırlar. O günden sonra Şehriyar kendi ülkesinde her gün bir genç kızla evlenerek ertesi gün onları öldürmeye başlar. Bunun üzerine vezirin eğitilmiş, zeki ve bilgili olan kızı Şehrazâd sahneye çıkar. Büyük bir edebi yeteneğe sahip olan Şehrazâd, pek çok felsefe, tıp, tarih ve darb-ı mesel kitapları okumuş ve iyi bir entellektüel yapıya sahip olmuştur. Yaşadığı ülkede, evlenecek genç kız kalmayacak derecesine ulaşan bu büyük felaket karşısında iyice düşünerek bu işi kontrolü altına almaya karar verir ve vezir olan babasından onu eş olarak melike sunmasını ister. Babasını bu konuda ikna etmek üzere bütün hitabet gücünü ortaya koyar ve babasını güçlüğüle ikna eder. Şehrazâd, melike onun dikkatini çekecek ve bu davranışını değiştirecek masallar anlatmayı

28 *İskusstvo Povestvovaniya .Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.15.

29 D. B. Macdonald, "Binbir Gece", II, 623.

30 *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.15.

31 *İskusstvo Povestvovaniya. Literaturnoye issledovaniye "1001 noçi"*, s.15; D.B.

Macdonald, "Binbir Gece", II, 623.

32 "Medhal ilâ Elf 'evle ve Leyle", sayı:4, XII, 35.

planlar. Böylece kendisini ve diğer genç kızları ölümden kurtaracağına inanır. Planını gerçekleştirmek için ondan küçük kızkardeşi Dünyâzâd'ı kendisine yardımcı seçer. Dünyâzâd'a, onu melikin odasına getirdikleri zaman melike ne söylemesi gerektiğini öğretir. Evlendikleri gece Şehrazâd melikin odasına gittiği zaman kızkardeşine veda etmek için onu görmesi gerektiği konusunda meliki ikna etmek için yalandan ağlar. Bunun üzerine odaya getirilen Dünyâzâd'ın görevi ise melike, Şehrazâd'ın pek çok güzel ve ilginç masallar bildiğini söylemek, onun masal anlatma yeteneğini övmek ve basit bir masal anlatması için Şehrazâd'ı zorlamaktır. Melikten izin alındıktan sonra Dünyâzâd'ın isteği üzerine Şehrazâd masal anlatmaya başlar ve sabaha kadar devam eden masalı en heyecanlı yerinde keser. Ancak masalın sonunu merak eden melik, onu öğrenmek için Şehrazâd'ın idam işini ertesi güne bırakır. Böylece büyü bozulur ve Şehrazâd her gece birbirine bağlı meraklı masallar anlatarak binbir gece meliki meşgul eder. Sonunda masallar bitince Şehriyâr, Şehrazâd'ın anlattığı ibret verici masallar ve onun zekâsı ve bilgeliği karşısında büyük bir hayranlık ve sevgiye kapılarak onu öldürmekten vazgeçer.³³

Araştırmacı Meşhûr Mustafa'ya göre *Binbir Gece Masalları'nın* çerçeve hikâyesinin baş kahramanlarından olan Şehrazâd, gerçek ölüm fiilini (yukarıda anlattığımız gibi onun döneminde genç kızların melik Şehriyâr tarafından öldürülmesi ve Şehrazâd'ın masal anlatarak onları kurtarması) masal anlatma fiiliyle yer değiştiren bir masalcı/bir anlatıcıdır. Gerçek ölüm fiilini masal içine aktarmış ve böylece ölüm masal içinde sanki bir tatminlik vasıtası olmuş, dolayısıyla yalnızca masal olarak gerçekleşmiştir. Şöyleki kadının ihaneti, *Binbir Gece Masalları* içinde heyecanlandıran bir masal ve ancak masal olarak ölümle cezalandırılan bir olay olur. Melik Şehriyâr, masal içinde genç kızların ve evli kadınların ölümlerinden zevk alır ve doyuma ulaşır. Onun, masal dışında öldürme fiilini gerçekleştirmesinin imkansızlığı masalın içinde imkan bulur.³⁴

Bazı kaynaklarda *Binbir Gece Masalları'nın* anlatıcısı olarak genelde Şehrazâd gösterilmektedir. Ancak masalarda geçen ibarelerden

33 *Elf Leyle ve Leyle*, I, 2-6.

34 Meşhûr Mustafa, "Keyfe Nerâ ila'l-Batalj'l-Mu'âsir min hilâti "Elf Leyle ve Leyle", *el-Fikru'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsir*, Beyrut, 1985, İlkbahar, sayı:34, s.89.

anıldığı üzere Şehrazâd da bu masalları başkalarının ağzından aktarmaktadır.

Keskin zekâsı ve bilge kişiliği ile Şehrazâd, dünyada kötü ruhlu kadınların yanısıra iyi niyetli ve şerefli kadınların da varolduğunu Şehriyâr'a telkin eden masallar anlatarak onun gaddarlığını ve vahşiliğini ortadan kaldırmış, kadın zekâsının erkeğin gaddarlığından daha keskin olduğunu ortaya koymuştur. Onun, bir kadın olarak *Binbir Gece Masalları'nın* çerçeve hikâyesinde böylesine büyük bir rol oynaması, sanki daha sonra içiçe bir şekilde anlattığı diğer masallardaki kadın tiplerine de yansımış gibidir. Bu yüzden *Binbir Gece Masalları'nda* yer alan diğer kadın tiplerinin güçlü olması ve masallardaki olayların akışına yön vermeleri şaşılacak bir durum olmasa gerekir.

Öte yandan *Binbir Gece Masalları'nın* okuyucuya çok sayıda, farklı, ilginç ve zevkli masal örnekleri sunan bir masallar dizisi olduğu ve masallardaki kadın portrelerinin de çeşitli ve fazla olmasından dolayı bu eserin sunmak istediği kadın portrelerini ya da kadın hakkında genel bir bakış açısını belirlemenin zor olduğu konusunda *Binbir Gece Masalları'nın* Arap dünyasındaki tanınmış araştırmacılarından Suheyr el-Kalamâvi'ye katılıyoruz. Bu yüzden, bu masalları araştıran bir araştırmacı bu portreler hakkında, onların tüm özelliklerini kapsayan bir görüş ileri sürmekte zorlukla karşılaşır. Aslında bu durum doğaldır. Çünkü bu eser, çeşitli dönemleri ve kültürleri kapsayan masallardan oluşmaktadır. Öyleki bu masallar arasında Hint, Fars, Mısır vb. kökenli masallar bulunmaktadır. Bunun yanısıra ve belkide en önemlisi *Binbir Gece Masalları*, belli bir yazarın kaleminden çıkmış bir eser olmayıp, bilakis anonim bir eser konumundadır. Üzerinde belli bir yazarın mührü olmayan bu eserin, yazılı bir anonim halk edebiyatı örneği gibi daha sonraki dönemlere nakli sırasında da bir takım değişikliklere uğradığını kanaatimizce gözardı etmemek gerekir.

Bunun yanısıra S. el-Kalamâvî, *Binbir Gece Masalları'nın*, kadının yaşadığı dönemler boyunca ve bulunduğu çeşitli ortamlardaki farklı portrelerini kapsadığını ve onun, yalnızca en son şeklini aldığı dönemi ve o dönemin ortamını yansıtmakla yetinmeyip, aynı zamanda eski hikâyeler ve nesilden nesile miras olarak geçen inançların geçmişteki izlerini de yansıttığını belirtmektedir.³⁵ Her edebi eser, meydana geldiği dönemin bir aynası olduğu ve sosyal, siyasi, dini, kültürel, vb. pek çok

35 Suheyr el-Kalamâvî, *Elf Leyle ve Leyle*, Kahire, 1959, s.297.

yönlere onun yapısını yansıttığından dolayı, onun bu görüşüne katılıyoruz.

S.el-Kalamâvî'nin tespitine göre, bu masallardaki kadın portreleri iki türdür: Bunlardan birincisi, masal anlatıcısının yaşadığı hayattan aldığı kadın portreleri türüdür. S. el-Kalamâvî'nin bu hayattan kastettiği şey islami dönemde, özellikle Mısırlı tüccarlardan ve genel olarak müslüman bir devletin yönetimine tabi olan ülkelerin tüccarlarının yaşadığı bir orta tabaka hayatıdır. İkincisi ise, masal anlatıcısının hayal ürünü olan kadın portreleri türüdür. Ancak S. el-Kalamâvî bu hayalin, onu kuşatan ve özelliklerini ortaya koyan bir çok ince görünümünden uzak olduğunu ve bu yüzden de hayalin, yazarın ya da masal anlatıcısının içinde yaşadığı gerçek hayatın etkisinden kurtulamadığını belirtmektedir. Zira onun ifadesine göre Binbir Gece Masalları'nda melikeler, onlara tabi olan kadınlar, savaşçı kadın cin, bilge kadın, inançlı kadın cin ya da deniz sakinlerinden olup tüccar ortamından olmayan pek çok kadın portreleri vardır. Ancak bu kadınlar, bu portreleri en fazla ismen temsil etmektedirler.³⁶

Bunun yanı sıra S. el-Kalamâvî, hayal konusunda daha da ayrıntıya inerek gerçekten etkilenme yönünden hayali iki kısma ayırmaktadır: Bunlardan birincisi, masal anlatıcısının hayal gücünün yarattığı hayal türüdür. Masal anlatıcısı, yaşadığı hayatın gerçeğinden ya da bildiği hikâyeler ve edindiği bilgilerden bu hayali renklendirmeye ve onun görünümünü apaydın ve farklı bir şekilde ortaya koymaya yardım edecek bir şey bulamamıştır ve bu hayal kadın cinlerin, bulut ve denizlerde yaşayan kadınların tasvirlerinde görüldüğü gibi masalın çevresindeki somut portrelerin ortasında en azından alışılmışın dışında ya da basit kalmıştır. Diğer kısım ise, masal anlatıcısının çevresindeki bölgesel ortamdaki ilham alarak ortaya koyduğu hayaldir. Kadının etrafında tasvir edilen somut ortamın gerçeğinin etkisine bağlı olduğundan dolayı bu tür hayalin görünümü daha parlak ve kapsamlı ve farklılıklar daha belirgindir. Hıristiyan kadınların, Hint veya diğer yabancı kadınların tasvirlerinde görüldüğü gibi.³⁷

Binbir Gece Masalları'ndaki kadın tasvirlerinin genel çizgilerini böyle sunmakta olan S. el-Kalamâvî, masallardaki kadın ya da erkeği karakter olarak isimlendirmenin aşırılık olacağını ifade etmektedir. Zira

³⁶ *Elf Leyle ve Leyle*, s.297.

³⁷ *Aynı eser*, s.298.

ona göre, gerçekte Binbir Gece Masalları, edebiyat eleştirisi alanında bu kelimeden anlaşılın manada bir şahsiyet tasvir etmez. Masallardaki şahısların tasviri kişinin değil, tiplerin tasviridir. Masallarda, kadının oynadığı roller farklıdır, fakat ruhu tektir. Hatta kadının fiziksel tasviri de neredeyse tekrarlanarak korunmuştur. Masalların olaylarının farklı olmasından dolayı kadının oynadığı roller de farklılık göstermiştir. Ancak kimlik aynıdır. Dolayısıyla S. el-Kalamâvi'ye göre o (kadın), kelimenin tam anlamıyla cariyeye konumundadır.³⁸

Kadın tasvirleri hakkında S. el-Kalamâvi'nin yukarıdaki değerlendirmesi bizde, onun bazı konulara tek yönlü olarak yaklaştığı hissini uyandırmaktadır. Zira onun, Binbir Gece Masalları'nda kadının fiziksel tasvirinde tekrarların çok yapıldığı şeklindeki ifadesine karşılık burada şunu belirtmek isteriz ki, genel olarak masallar, çeşitli dünya görüşlerini yansıtmalarının yanısıra, her dönemin kendine has bir güzellik ve estetik anlayışı olduğu için meydana geldikleri dönemin estetik anlayışını da yansıtır. Dolayısıyla S. el-Kalamâvi'nin Binbir Gece Masalları'nda tekrarlandığından bahsettiği kadının fiziksel görünümü, o dönem toplumunun kalıplaşmış güzellik ve estetik anlayışını temsil etmekte olup kanaatimizce bu da doğal bir durumdur. Bunun yanısıra yine S. el-Kalamâvi'nin yukarıdaki değerlendirmesinde dikkatimizi çeken ve bizi şaşırtan bir diğer nokta da onun, tespitlerini sağlam temellere dayandırmadan bütün kadınları cariyeye adı altında toplamasıdır. Eşlerine "efendim" şeklinde hitap eden melikeleri, orta tabakaya mensup olan tüccar vb.lerinin eşlerini sadece bu hitap tarzından dolayı cariyeye olarak adlandırması, kanaatimizce yüzeysel bir tespittir. Kadının masaldaki rolünü, masalın olaylar zincirinin belirlediğini ifade eden S. el-Kalamâvi, Binbir Gece Masalları'nın genel olarak kadın tipinden örnekler tasvir ederken kadınların kendisini, yani Binbir Gece Masalları'nda adı geçen bir Teveddüd'ü, bir Delile'yi, bir Zeyne'l-Mevasıf'ı vb. tasvir etmediğini, bilakis cariyeye, bilgin, hilekâr yaşlı kadın, tallel kadın vb. gibi kadın tiplerini tasvir ettiğini ifade etmektedir.³⁹

Öte yandan *el-Mer'e fî Elf Leyle ve Leyle* adlı kitabın yazarı H. A. Hammâd'ın söylediği gibi, gerçeği olduğu gibi yansıtan ve bazen de gerçek ötesine geçen Binbir Gece Masalları dizisinin orijinalliği, yalnızca sayı ve çeşitlilik yönüyle sınırlı kalmayıp, bilakis masal anlatıcısının

³⁸Aynı eser , s.298-299.

³⁹*Elf Leyle ve Leyle*, s.299.

sözlerinde gerçek ve hayali sentezlemesi ve her denize dalarak bir şeyler alması da ona orijinallik kazandırmıştır.⁴⁰

Masal anlatıcısı, hayalin ağır bastığı, hatta hayal konusunda aşırıya kaçılan masallar içinde kadını , benzerlik ve farklılığı bir arada toplayan renkli bir görünüm içinde tasvir etmektedir şeklindeki görüşü ileri süren H. A. el-Hammâd'a göre masal anlatıcısı, kadın ister genç kız, ister kız kardeş, ister eş hatta isterse bir anne olsun hayatının bütün rollerinde onun kötülüğünü, hilekârlığını, entrikalarını ve aldatmacalarını tasvir etmekten geri kalmamıştır.⁴¹

Böylece H. A. Hammâd, S. el-Kalamâvi'den farklı olarak kadın portreleri arasında kesin bir çizgi çizip onları, iyi X kötü olmak üzere iki kutba ayırarak iç dünyalarını incelemektedir.

Dolayısıyla onun belirttiği gibi kadının kötülüğü, çoğunlukla kadının karşısında bir baba, bir erkek kardeş , bir aşık, bir eş ve bir oğul rolünü oynayan erkeğe yöneliktir. Kötülük yönü kadına ağır bastığında o, ne yaptığını bilmeden kendini kaybederek erkeğe gaddarcasına kötü davranmaktan çekinmez. Erkek ise onun karşısında eli kolu bağlı ve güçsüz bir durumda kalır. Kadının davranışlarına isyan edebilir ve ondan intikam almaya çalışabilir, ancak bu, masalarda az rastlanılan bir durumdur. Ayrıca erkeğin bu isyanı da kadına fazla zarar vermemektedir. Çünkü (masalarda) kadın, gaddarlık ve ziyankarlık yönünden erkekten daha şiddetli olmaktadır. Binbir Gece Masalları'ndaki kadının tasvir edilen kötü yönleri içinde hainlik, aldatmaca, iki yüzlülük ve sihir konusundaki gücü bulunmaktadır. Sihir ise,erkeğin güç yetiremediği, korktuğu ve korkusu yüzünden kadının bazı davranışlarını görmemezlikten gelmeye mecbur kaldığı bir güçtür.⁴²

Öte yandan H. A. Hammâd masal anlatıcısının, kadını yalnızca kötü yönleriyle tasvir etmekle yetinmeyerek aynı zamanda bir genç kız, bir kız kardeş, bir sevgili, bir eş, bir anne ve bir yaşlı kadına varıncaya kadar oynadığı bütün rolleri içinde iyi yönlerini de tasvir ettiğini belirtmiştir. Bunun yanısıra yine onun ifade ettiğine göre, iyi kadının karşısında erkek de onun sevgisine, vefasına ve sadakatine karşılık vermiş

40 Hiyâm Ali Hammâd, *el-Mer' e fî Elf Leyle ve Leyle*, Kahire, 1979, s.65

41 Aynı eser, s.65

42 Aynı eser, s.65.

ve masal anlatıcısı, kadının her iki yönünü de tasvir etme konusunda gereken önemi göstermiştir.⁴³

H. A. Hammâd'ın belirttiğine göre, Binbir Gece Masalları'nda masal anlatıcısı kadının hayatının başka bir yönüyle daha ilgilenmiştir ki o da, cariyeye veya hür olması açısından kadının sosyal konumudur. Cariyelerden⁴⁴ bahsetme, masalların genel atmosferine hakimdir. Masal anlatıcısı cariyeleri, sarayların ve halifelerin cariyeleri ile halkın belli tabakasının evinde bulunan ev cariyeleri olarak sunarken, aynı zamanda sarayda yaşayan özgür kadınların yanısıra tüccar, kasap, terzi ve ayakkabıcı gibi orta tabakaya mensup olan kişilerin özgür kadınlarını da ele almıştır.⁴⁵

Yukarıdaki ifadeden hareketle şunu söylemek gerekir ki, S. el-Kalamâvi, Binbir Gece Masalları'ndaki orta tabakayı tüccar ortamıyla sınırlarken H. A. Hammâd, tüccarların da içinde bulunduğu bu orta tabakanın alanını daha da genişletmiştir.

Bununla birlikte H. A. Hammâd, masal anlatıcısının Binbir Gece Masalları'nda yaptığı gerçek kadın tasvirlerinin yanısıra hayal konusunda aşırıya kaçarak dünyamızın dışındaki başka bir dünyaya ait olmakla birlikte dünyamız ile ilişkide olup, hatta ona bir kız kardeş, bir aşık ve bir eş derecesine kadar varan bir bağlantıyla bağlanan kadın cin tipini de unutmadığını belirtirken, yukarıda bahsedilen bütün bu kadın tiplerinin genel olarak, masal anlatıcısının Binbir Gece Masalları'nda kadın hakkında yapmış olduğu sınıflandırmayı ortaya koyduğunu vurgulamaktadır.⁴⁶

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki, dünya edebiyatının en gözde ve tanınmış eserlerinden olan Binbir Gece Masalları, bir çok eski kültürlerin izlerini taşımasından dolayı önemli bir eser olmasının yanısıra, Ortaçağ Arap hayatını ve bunun içerisinde özellikle her türlü konumdaki renkli kadın tiplerini günümüze taşımakla da ayrı bir değer kazanmaktadır.

⁴³ *el-Mer'e fi Elf Leyle ve Leyle*, s.66.

⁴⁴ Arap toplumunda cariyeler hakkında bilgi için bkz. *el-Mer'e fi Elf Leyle ve Leyle*, s.135-157.

⁴⁵ *Aynı eser*, s.66.

⁴⁶ *Aynı eser*, s.66.

